

Magdalena Abramska
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2449-2569>

(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski,
Olsztyn, Polska)

Recenzja: Iwona Anna Ndiaye, Svetlana Garziano (red.), *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa*, T. II, Olsztyn 2024, ss. 319

Review: Iwona Anna Ndiaye, Svetlana Garziano (eds.), *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa*, Vol. II, Olsztyn 2024, pp. 319

Streszczenie: Recenzowana monografia zbiorowa *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa*, pod redakcją Iwony Anny Ndiaye i Svetlany Garziano, jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w 2023 roku w Olsztynie. Publikacja wpisuje się w ponad 25-letni dorobek olsztyńskich badań emigrantologicznych, będących istotnym nurtem w polskiej humanistyce, i prezentuje interdyscyplinarne podejście do zagadnień historii, kultury i literatury emigracyjnej. Tom obejmuje szesnaście tekstów podzielonych na cztery obszary kulturowe: polski, białoruski, rosyjski i niemiecki, ukazując zarówno doświadczenia jednostkowe, jak i szerzej rozumiane zjawiska literackie, kulturowe i tożsamościowe. Artykuły analizują m.in. losy emigrantów, ich instytucje, działalność literacką i artystyczną, kwestie pamięci kulturowej oraz procesy kształtowania tożsamości w różnych kontekstach historycznych i współczesnych. Monografia stanowi wszechstronną platformę wymiany doświadczeń naukowych, przedstawia pogłębioną analizę literatury i kultury emigracyjnej oraz cenny wkład w rozwój emigrantologii. Jej interdyscyplinarny charakter i zróżnicowanie tematyczne sprawiają, że publikacja jest nie tylko istotna dla specjalistów zajmujących się migracjami i kulturą, lecz także dla wszystkich zainteresowanych procesami społecznymi i kulturowymi związanymi z doświadczeniem emigracyjnym.

Słowa kluczowe: emigrantologia, pamięć kulturowa, tożsamość kulturowa, literatura emigracyjna, rosyjska emigracja, białoruska emigracja, interdyscyplinarne badania humanistyczne, historia i kultura emigrantów

Summary: The reviewed monograph *(E)migration – Cultural Memory – Cultural Identity*, edited by Iwona Anna Ndiaye and Svetlana Garziano, is the result of an international academic conference organized in 2023 in Olsztyn. The publication builds upon over 25 years of Olsztyn-based research in emigration studies, a significant current within Polish humanities, and presents an interdisciplinary approach to issues related to the history, culture, and literature of emigration. The volume comprises sixteen texts divided into four cultural areas: Polish, Belarusian, Russian, and German, presenting both individual experiences and broader literary, cultural, and identity-related phenomena. The articles analyze, among other topics, the lives of emigrants, their institutions, literary and artistic activities, questions of cultural memory, and the processes of identity formation in various historical and contemporary contexts. The monograph serves as a comprehensive platform for the exchange of scholarly experiences, an in-depth analysis of emigration literature and culture, and a valuable contribution to the development of emigration studies. Its interdisciplinary nature and thematic diversity make the publication significant not only for specialists in migration and culture but also for anyone interested in the social and cultural processes associated with the emigrant experience.

Key words: emigration studies, cultural memory, cultural identity, emigration literature, Russian emigration, Belarusian emigration, interdisciplinary humanities research, history and culture of emigrants

Niniejsza recenzja poświęcona jest monografii zbiorowej *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa*, pod redakcją Iwony Anny Ndiaye oraz Svetlany Garziano, która jest pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 23–24 października 2023 roku przez Instytut Literaturoznawstwa Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Université Jean Moulin Lyon 3 (Francja), we współpracy z Komisją Emigrantologii Słowian Międzynarodowego Komitetu Sławistów. Publikacja ta wpisuje się w szerokie spektrum olsztyńskich badań emigrantologicznych, które od ponad 25 lat stanowią istotny nurt w polskiej humanistyce. Olsztyńska placówka, obok ośrodków takich jak Kraków (z Uniwersytetem Jagiellońskim i prof. Lucjanem Suchankiem jako pionierem i liderem polskiej emigrantologii), Białystok, Gdańsk, Opole, Toruń i Warszawa, ma znaczące osiągnięcia w tej dziedzinie. Badania w Olsztynie, zainicjowane m.in. tomem *Rosyjska literatura „emigracyjna”*. *Język, styl, poetyka*. pod redakcją Walentego Piłata z 1992 roku, a następnie rozwijane przez Irenę Rudziewicz, Grzegorza Ojcewicza i Iwonę Annę Ndiaye, zaowocowały licznymi opracowaniami i seriami wydawniczymi, takimi jak „Luminarze Rosyjskiej Emigracji”. Od 2018 roku Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej (obecnie Instytut Literaturoznawstwa) prowadzi statutowy temat „Studia emigrantologiczne. Interpretacja – recepcja – przekład”, zorientowany na interdyscyplinarne badanie historii i dziedzictwa kulturowego emigracji rosyjskiej. Decyzja o przeniesieniu siedziby Komisji Emigrantologii Słowian Międzynarodowego Komitetu Sławistów do Olsztyna w 2018 roku dodatkowo umocniła pozycję olsztyńskiego ośrodka akademickiego jako ważnego centrum badań emigrantologicznych w Polsce i na arenie międzynarodowej. Recenzowana monografia jest więc kolejnym dowodem na dynamiczny rozwój i ambicje olsztyńskiego ośrodka w badaniu zjawiska emigracji.

Monografia *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa*, będąca częścią serii „Olsztyńskie Studia Emigrantologiczne”, stawia sobie za cel rozwój i popularyzację badań w zakresie emigrantologii, definiowanej jako obszerna dziedzina wiedzy o literaturze i kulturze emigracyjnej. Jej zasadniczym wektorem jest interdyscyplinarne podejście badawcze, obejmujące perspektywy takich nauk jak historia, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, lingwistyka. Przedmiotem zainteresowań badaczy są kluczowe aspekty studiów emigrantologicznych, w tym historia emigracji, los i status emigrantów, ich instytucje i formy organizacyjne, życie duchowe, religijne i polityczne, a także osiągnięcia w piśmiennictwie i sztuce. Jak podkreślają redaktorki, monografia ma być platformą wymiany doświadczeń dla badaczy różnych dyscyplin humanistycznych, koncentrując się na badaniach historycznych, antropologicznych i kulturologicznych w kontekście emigracji. Włączane są do obiegu naukowego archiwalia i opracowania poświęcone wybitnym emigrantom, a także upowszechniane są wyniki wieloaspektowych badań, uwzględniające kontakty literackie i kulturalne oraz zagadnienia związane z recepcją i przekładem literackim.

Prezentowany tom, drugi z serii, zawiera szesnaście tekstów, które zgrupowane zostały wokół czterech głównych przestrzeni kulturowych: polskiej, białoruskiej, rosyjskiej

i niemieckiej. Ta różnorodność odzwierciedla wieloaspektowy charakter badań emigracyjnych.

Monografię otwiera artykuł Daniela Kalinowskiego *Walka o tożsamość. Kaszubskie dyskusje identyfikacyjne w Kanadzie* analizujący współczesną sytuację kulturową Kaszubów, potomków osadników z połowy XIX wieku. Ukazuje on podział na zwolenników kaszubszczyzny jako grupy etnicznej związanej z polskością oraz tych, którzy postrzegają kaszubskość jako odrębną narodowość walczącą o swoje miejsce, szczególnie wobec presji kulturowej niemieckiej i polskiej.

W kolejnym artykule, autorstwa Michała Kopczyka, pt. *Druga emigracja w Dziennikach Jarosława Iwaszkiewicza*, podkreślony został wpływ teorii kulturowej literatury, akcentującej społeczne i polityczne aspekty tekstów. Jak zauważa autor, ocena twórczości Iwaszkiewicza w tym kontekście może ulec rewizji. Artykuł analizuje stosunek pisarza do polskiej emigracji po II wojnie światowej, ukazany w jego dziennikach. Iwaszkiewicz, silnie związany z władzami komunistycznymi, konsekwentnie krytykował środowisko artystyczne na emigracji, uważając, że twórca oderwany od ojczyzny nieuchronnie traci talent i więź z czytelnikami.

Izabella Siemianowska w tekście *Z historii polskiej emigracji. Korespondencja Jerzego Giedroycia z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim* omawia wzajemne relacje i współpracę tych dwóch „gigantów polskiej emigracji”. Korespondencja dokumentuje ich życie na emigracji, a także zaangażowanie w promocję rosyjskich dysydentów, takich jak Borys Pasternak, Andriej Siniawski, Julij Daniel, Josif Brodski, Aleksandrem Sołżenicynem, Władimirem Maksimowem ukazując solidarność w walce z totalitaryzmem.

Kolejną grupę tworzą teksty poświęcone wschodnim obszarom Polski. Obejmują one zarówno tematykę niemiecką w kontekście utraconych ziem wschodnich, jak i zagadnienia związane ze staroobrzędowcami, którzy uciekali przed prześladowaniami religijnymi z Imperium Rosyjskiego i osiedlili się na Mazurach. Teksty te koncentrują się przede wszystkim na problematyce pamięci kulturowej oraz tożsamości.

Radosław Supranowicz w studium „*Zmącony obraz niemieckiej ojczyzny*”. *Utracony Niemiecki Wschód i jego nowi mieszkańcy w zwierciadle tygodnika „Die Zeit” z lat 50* analizuje sposób przedstawiania dawnych ziem niemieckich oraz ich polskich mieszkańców w niemieckiej prasie. Autor ukazuje krytyczne nastawienie strony niemieckiej wobec powojennych zmian terytorialnych oraz negatywny obraz polskich osadników, często określanych jako „niezaradni” i „pozbawieni szacunku” wobec nowych ziem.

Z kolei Renata Trejnowska-Supranowicz w tekście *Ways of seeking personal identity in reminiscences of the past, on the basis of selected works devoted to Masurian themes* przybliża literaturę utrwalającą tematykę dawnych Prus Wschodnich. Skupia się na pisarzach, którzy poszukiwali śladów przeszłości w krajobrazie, wierzeniach i zwyczajach, podkreślając potrzebę pielęgnowania pochodzenia jako podstawy tożsamości.

Na tym tle wyróżnia się artykuł Joanny Orzechowskiej *Роль синодика в сохранении культурной памяти старообрядцев-эмигрантов*, który analizuje dziedzictwo kulturowe staroobrzędowców, w szczególności synodikonu, jako narzędzia kształtowania i utrwalania wartości kulturowych oraz pamięci historycznej i zbiorowej w obcym środowisku. Autorka podejmuje analizę na przykładzie wyznawców prawosławia, którzy nie zaakceptowali reform patriarchy Nikona przeprowadzonych w połowie XVII wieku i osiedlili się na ziemiach mazurskich.

Najliczniejszą grupę stanowią artykuły poświęcone kulturze rosyjskiej oraz historii emigracji rosyjskiej. Autorzy tych studiów analizują zarówno doświadczenia jednostkowe, jak i szerzej rozumiane zjawiska kulturowe, literackie i tożsamościowe, związane z losem rosyjskich emigrantów w XX wieku.

Nel Bielniak w studium *Doświadczenie emigracji. Listy wielkiego księcia Aleksandra Michajłowicza z lat 1918–1930* ukazuje odczucia emigracji z perspektywy jednostkowej, kontrastując postawę wielkiego księcia Aleksandra Michajłowicza (emanującą ulgą i wolnością) z tragicznym dyskursem nostalgii dominującym w dokumentach osobistych innych rosyjskich emigrantów.

Svetlana Garziano w rozważaniach *Образ Владислава Ходасевича в преломлениях поэтического творчества Аллы Головиной* analizuje prozę autobiograficzną i notatki Ałły Gołowiny, ukazując jej związek z krytykiem literackim i poetą Władysławem Chodasiewiczem oraz kwestię zachowania archiwów emigracyjnych.

Lioudmila Chvedova w artykule *Память детства в творчестве двух писателей эмигрантов, Владимира Набокова и Иосифа Бродского* podejmuje temat pamięci o dzieciństwie w twórczości Nabokowa i Brodskiego, badając, jak doświadczenie emigracji wpłynęło na ich postrzeganie tego okresu życia oraz jak na tym tle przedstawiony jest obraz ojczyzny.

Elda Garetto w tekście *Материалы к истории итальянских изданий произведений Василия Яновского (1937–1955)* ilustruje historię włoskich przekładów utworów Wasilija Janowskiego, bazując na korespondencji pisarza z włoskim tłumaczem Rinaldo Küfferle, co stanowi ciekawy przykład złożonej recepcji twórczości pisarza nie tylko wśród diaspory rosyjskiej, ale także w szerszej przestrzeni kulturowej Europy.

Patryk Witzak w rozważaniach *Идентичность эмигранта в прозе Василия Яновского в контексте мотива болезни* analizuje problematykę tożsamości rosyjskich imigrantów w obcym środowisku, przedstawioną w powieściach Wasilija Janowskiego z amerykańskiego okresu twórczości pisarza: *American Experience* i *The Jaw of the Emigrant*. Ukazuje trudności życia Rosjan w Ameryce za pomocą motywu choroby.

Olga Pniewska w artykule *Świadome wybory czy przymusowe migracje? – (nie)zachowane elementy kulturowe w życiu i twórczości Rubena Gallego* przedstawia profil rosyjskiego pisarza pochodzenia hiszpańskiego. Analizuje jego biografię i twórczość jako zapis poczucia „bycia pomiędzy”, gdzie doświadczenie kulturalne nie zawsze znalazło odzwierciedlenie w jego dziełach, a pisarz nie przejawia przywiązania do żadnej narodowości, identyfikując się jako „emigrant”.

Tatiana Landa w artykule *Трансформация реальности в произведениях современных русскоязычных писателей и художников Израиля (на примере творчества Семена Злотникова и Дины Рубиной)* dokonuje retrospektywnego spojrzenia na emigrantologię, analizując twórczość współczesnych rosyjskojęzycznych pisarzy Izraela (tzw. trzeciej fali) pod kątem transformacji „dokumentów bytowych” w utwory literackie.

Kolejną grupę tworzą teksty poświęcone problematyce białoruskiej, obejmujące zarówno zagadnienia historyczne, literackie, jak i współczesne doświadczenia emigracyjne.

Uładzisiaŭ Ivanoŭ w artykule *„Jean et Jacques ou le faux Paradis”: l’histoire de l’émigration bélarussienne d’après la seconde guerre mondiale à travers un roman inédit en français par Todar Mazura* prezentuje pierwszą białoruską powieść napisaną po francusku po

II wojnie światowej, ukazując jej znaczenie jako alternatywnego źródła informacji na temat historii białoruskiej emigracji, a także silnego głosu antykolonialnego.

Victor Khalipov, autor, *Образы литовца и поляка в имагомифологии белорусов* analizuje obrazy Litwinów i Polaków w kulturze białoruskiej, podkreślając, jak cechy stereotypów etnicznych, utrwalone w folklorze i literaturze, służą do samookreślenia Białorusinów jako narodu, a także jak obraz ten ewoluował w różnych okresach historycznych.

Katarzyna Drozd-Urbańska w tekście *Reaktualizacja traumatycznej przeszłości a obraz protestów na Białorusi w 2020 roku na przykładzie emigracyjnej twórczości Alhierda Bachrewicza* analizuje wybrane opowiadania Alhierda Bachrewicza z tomu *Plądrowanie muzeum*, napisane na emigracji. Autorka ukazuje jak w tekstach aktualizowane są doświadczenia Białorusi z czasów represji stalinowskich i okupacji niemieckiej, zestawione z praktykami współczesnych władz po sfałszowanych wyborach w 2020 roku. Szczególną uwagę poświęca przedstawieniu bohaterów uwikłanych w struktury państwowe, których bezrefleksyjna uległość i bezwzględność wobec poleceń przełożonych przypominają mechanizmy funkcjonowania w systemach totalitarnych.

Podsumowując, monografia *(E)migracja – pamięć kulturowa – tożsamość kulturowa* jest wartościowym i wszechstronnym opracowaniem, które znacząco wzbogaca dorobek emigrantologii. Poprzez interdyscyplinarne podejście i analizę zjawiska emigracji z perspektywy różnych kultur i dziedzin naukowych, tom ten stanowi cenną platformę do dyskusji i wymiany poglądów. Zawarte w nim teksty oferują pogłębione spojrzenie na doświadczenia emigracyjne, kwestie pamięci kulturowej i kształtowania tożsamości, odzwierciedlając niezwykłą pojemność znaczeniową pojęcia emigracja. Jest to publikacja przeznaczona zarówno dla emigrantologów, jak i wszystkich zainteresowanych procesami migracyjnymi XXI wieku oraz losami współczesnego *Homo viator*. Monografia ta stanowi istotny wkład w dalszy rozwój i umacnianie pozycji olsztyńskich badań emigrantologicznych w Polsce i na arenie międzynarodowej.